

Data & Fakta

1999

INFORMACE Z VÝZKUMU

Číslo 5

Shody a rozdíly v životním stylu mužů a žen s vysokoškolským vzděláním

V listopadu 1998 realizoval Sociologický ústav AV ČR reprezentativní sociologický výzkum s názvem „Muži a ženy s vysokoškolským diplomem“. Výzkum proběhl v rámci projektu „Pozice žen s vysokoškolským vzděláním v české společnosti 90. let“ (GA ČR č. 403/97/0586). Sběr dat provedla agentura Sofres-Factum. Cílem výzkumu bylo rozsáhlé šetření života a práce mužů a žen s vysokoškolským vzděláním, srovnání pracovních a sociálních podmínek mužů a žen, mapování genderových nerovností a stereotypů této, z hlediska dosaženého vzdělání, elitní vrstvy české společnosti.

Soubor a zaměření výzkumu

Reprezentativní vzorek tvoří 1908 ekonomicky aktivních respondentů. Z toho bylo 947 žen (49,6 %) a 961 mužů (50,4 %). Soubor splňuje požadavky na reprezentativitu dle věku, struktury vysokoškolského vzdělání a typu místa bydliště. Z rozsáhlého zpracování výsledků výzkumu se v tomto čísle zaměřujeme na otázky týkající se životního stylu, pracovní a společenské angažovanosti, sociálního kapitálu a subjektivní spokojenosti vysokoškoláků.

Spokojenost s oblastmi života

V celkovém hodnocení se muži a ženy neliší, převahuje pozitivní hodnocení jak mezi muži, tak mezi ženami. Svě současné životní období hodnotí jako velmi šťastné 13,1 % mužů a 14,5 % žen. Jako celkem klidné ho označilo 61,1 % mužů a 59,2 % žen. Vzájemné rozdíly jsou ve všech čtyřech kategoriích této otázky zanedbatelné. Jak jsou respondenti spokojeni s různými oblastmi života, bylo zjišťováno pomocí baterie 15 otázek. Tato baterie se očekávaným způsobem strukturovala a proměnné, které zahrnovala, se tematicky rozčlenily do tří základních oblastí. První oblast bychom mohli nazvat „práce“, druhou „rodina“ a třetí „osobní angažovanost“. Toto rozložení potvrdila i faktorová analýza. Spokojenost v oblastech rodina a práce se z hlediska pohlaví respondentů neliší. Nejvyšší spokojenost byla shodně zaznamenána u mužů i u žen v oblasti rodiny, partnerských vztahů a schopnosti radovat se ze

života. Naopak jako *nejnižší se ukázala spokojenost s volným časem, schopností mít vliv na věci kolem a schopností prosadit se*. Jak již bylo řečeno, subjektivní spokojenost mužů a žen v aspektech týkajících se práce, rodiny, zdraví, volného času, využití vzdělání atd. je u obou pohlaví hodnocena shodně. Rozdíly ve spokojenosti mužů a žen se objevily pouze v těch bodech, které se řadí k oblasti osobní iniciativa (s výjimkou partnerských vztahů) – viz tabulku 1.

Muži jsou s těmito vybranými oblastmi spokojenější. Jsou schopni se lépe prosazovat a vyrovnávat se se změnami, lépe se v takovýchto situacích orientují a pravděpodobně mají proti ženám v současném společenském klimatu výhodnější podmínky a pozice. Ženy nejsou tolik orientovány na aspekty spojené s vlivem a mocí, oblasti osobní iniciativy v nich vyvolávají určité obavy.

Vliv věku respondentů byl významný pouze v určitém ohledu. Potvrdily se předpokládané vztahy, například pokles spokojenosti se zdravotním stavem ve vyšším věku nebo měnící se spokojenost s rodinným životem v závislosti na životním cyklu. Na druhé straně se objevil významný podíl nespokojenosti mladých vysokoškoláků. *Nespokojenost se nejvíce týkala práce, využití vzdělání a uznání okolí*. Mladá generace vysokoškoláků se zřejmě potýká se současnou realitou a špatnými životními podmínkami.

Tabulka 1. Spokojenost s vybranými oblastmi života
(v procentech, muži N = 961, ženy N = 947)

	velmi spokojen		spíše spokojen		spíše nespokojen		velmi nespokojen	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
schopnost prosadit se	19,5	11,9	58,0	60,7	21,3	24,9	1,1	2,6
mít vliv na věci kolem	14,3	10,9	53,2	52,4	31,0	34,4	1,5	2,3
schopnost vyrovnat se se změnami	17,0	14,9	64,4	56,7	16,9	26,4	1,7	2,0
schopnost řešit problémy	21,5	15,5	65,4	64,9	11,7	18,4	1,5	1,2
partnerské vztahy	42,6	36,9	44,5	45,6	10,3	13,3	2,6	4,3

Manželství a děti

Rodinný stav přináší další informace o tom, jak vysokoškolaři žijí.

Tabulka 2. Rodinný stav
(v procentech, muži N = 961, ženy N = 947)

	muži	ženy
ženatý, vdaná	74,4	70,0
žijící s partnerem	6,6	6,0
rozvedení, odděleně žijící	4,6	9,6
svobodní	13,8	12,2

V souboru převažují respondenti žijící v manželství. Větší četnost ženatých mužů vyvažují rozvedené ženy. Vysvětlením by mohla být tendence mužů se po rozvodu znovu oženit, kdežto ženy (obzvláště mají-li v péči děti) s dalším sňatkem váhají, popř. mají obtíže při hledání nového partnera. Poměrně vysoko jsou zde zastoupeni i svobodní, rozdíl mezi muži a ženami je však malý. Z hlediska věku se tu potvrzuje určitý trend mladé generace odsouvat uzavření sňatku do vyššího věku. Mladí lidé do 29 let jsou většinou svobodní nebo žijí s partnerem či partnerkou (tzv. „nesezdaná soužití“). Co se počtu dětí týče, maximální počet je 3, větší počet dětí je výjimečný. Stále převládá model dvoudětné rodiny. *Nezanedbatelný je však podíl bezdětných – týká se 22,4 % mužů a 20,2 % žen.*

Pracovní angažovanost

Jako odpověď na otázku „Kolik hodin týdně v průměru pracujete?“ uvedli ekonomicky aktivní muži průměr 51,3 hodiny týdně, ženy 44,8 hodiny týdně. *Vysokoškolaři pracují více, než kolik představuje zákonná pracovní doba, a to jak v případě mužů, tak v případě žen.* Vyšším počtem zkrácených pracovních úvazků u žen se dá vysvětlit pouze malá část tohoto rozdílu, která představuje zhruba 1 hodinu týdně. Respondenti nejčastěji uvádějí tři typy organizací, kde jsou zaměstnáni. 32,9 % mužů pracuje v soukromém podniku s tuzemským vlastníkem, 22 % ve veřejné instituci a 11,4 % ve státním podniku. U žen jsou nejvíce zastoupeny veřejné instituce – 44,2 %, následuje soukromý podnik s tuzemským vlastníkem 19,4 % a ve státním podniku je zaměstnáno 9,7 % dotázaných žen. Ve státní správě pra-

cuje shodně kolem 9 % žen i mužů. Téměř 13 % mužů a 9 % žen soukromě podniká. Vysoké zastoupení žen ve veřejných institucích (školách, zdravotnických zařízeních, atd.) se dalo očekávat vzhledem k genderové struktuře profesí v ČR. Tyto strukturální rozdíly mají bezpochyby vliv i na průměrný počet odpracovaných hodin, vzhledem k tomu, že pracovní doba v těchto institucích je častěji pevně stanovená a ženy nejsou nuceny zůstat v práci déle. Již zmíněný průměr nemusí představovat pouze čas strávený v zaměstnání. *Více než 22 % mužů a 28 % žen uvádí, že si pravidelně nosí práci domů.* Ženy dokonce častěji než muži, to do jisté míry potvrzuje předpoklad, že žena raději volí práci přesčas v domácím prostředí, pokud to charakter práce umožňuje. Vysokoškolaři mají minimální výskyt nezaměstnanosti. V celém vzorku je pouze 10 nezaměstnaných, z toho 6 mužů a 4 ženy. Z hlediska velikosti souboru je tento počet zanedbatelný. Vysokoškolaři tedy nejsou tolik ohroženi nezaměstnaností, a pokud se nezaměstnanými stanou, nacházejí nové pracovní uplatnění snadněji než ostatní vzdělanostní skupiny pracovníků.

Vedlejší zaměstnání

Dalším aspektem, který zvyšuje průměrný počet odpracovaných hodin, je vedlejší zaměstnání. V tomto ohledu 27,7 % mužů a 17,7 % žen uvádí, že má nějaký doplňkový zdroj příjmů, např. vedlejší úvazek nebo podnikatelskou činnost. Ti, kteří vedlejší pracovní poměr potvrdili, byli dotázáni, o jakou formu práce se jedná. U mužů jde většinou o vlastní podnikatelskou činnost (46,4 %) nebo o jednorázové dohody o provedení práce (24,7 %). Tyto dva zdroje vedlejších příjmů převažují i u žen, pouze v opačném pořadí (36,9 % dohody, 28,6 % podnikatelská činnost).

Podřízení

Lze předpokládat, že pracovníci s vysokoškolským vzděláním budou zastávat vedoucí pozice. Proto byli respondenti také dotázáni, zda ve svém hlavním zaměstnání mají podřízené. Kladně odpovědělo 57,5 % mužů a 32,7 % žen. Vidíme zde patrný velký rozdíl, muži-vedoucí jsou téměř dvakrát častější. Ti, kteří jsou nadřízenými určitému počtu pracovníků

byli dále dotázáni, o kolik podřízených se jedná. I v tomto aspektu se muži a ženy liší:

Tabulka 3. Počet podřízených (v procentech, muži N = 550, ženy N = 305)

	muži	ženy
1-2	23,8	38,0
3-5	24,7	22,0
6-10	15,3	17,4
více než 10	22,9	14,4
více oddělení	13,3	8,2

Ukázalo se, že ženy řídí menší skupiny, mají podřízených méně a s jejich stoupajícím počtem zastoupení žen klesá. U mužů je tendence opačná. Pokud jsou muži v pozici vedoucího, mají vyšší počet podřízených. Z hlediska věku se nejvíce nadřízených rekrutuje z věkové skupiny 45-59 let a pouze o málo nižší je zastoupení ve skupině 30-44 let. Tento fakt víceméně potvrzuje vývoj profesní dráhy vysokoškolačka v ČR.

Kontakty a známosti

Respondenti měli posoudit, zda mají dostatek známostí a kontaktů. Muži zastávají toto tvrzení v 79,2 %, ženy v 70 %. Dotázaní muži uvádějí, že v důsledku jejich profese, funkce nebo kontaktů se na ně obracejí jiní lidé s žádostí o pomoc či radu – velmi často 15 %, docela často 27,5 %. U žen je situace obdobná, velmi často se s žádostí o pomoc setkává 12 % žen, docela často 24,7 %. Na druhé straně 28,3 % mužů a 34,5 % žen si myslí, že jsou lidé, na které se oni mohou obrátit s žádostí o pomoc. Podstatné rozdíly mezi muži a ženami tedy nebyly zaznamenány, zároveň byl potvrzen předpoklad vysokého sociálního kapitálu českých vysokoškolačků. Vztahy na pracovišti často přesahují rámec pracovních vztahů, často se tyto vztahy mění na vztahy neformální nebo jde spíše o přátelství.

Společenská angažovanost

Důležitou součástí života člověka je veřejná aktivita. Respondenti byli dotázáni, zda se veřejně angažují. Nejméně jich uvedlo, že se aktivně podílejí na správě města, obce nebo že jsou členy zastupitelstva. Další otázka zněla: „Jste členem nějaké politické strany?“. Kladně odpovědělo 9,3 % mužů a 3,9 % žen. Jako nejrozšířenější se ukázala činnost v zájmových hnutích, spolcích, sportovních klubech a podobně. Zde se angažuje plných 36 % mužů a téměř 24 % žen. Je tedy patrné, že zejména muži jsou v této oblasti velmi aktivní. Důvodem může být fakt, že většina této činnosti spadá do sféry volného času. Muži mají pro tuto činnost lepší podmínky než ženy, které mají volný čas zkrácený o nutnou dobu, kterou věnují péči o rodinu a domácnost. Dále pak je zde prokazatelná nechuť žen více participovat na členství v politických stranách či angažovat se na úrovni lokální politiky.

Odbory

Zajímalo nás také, jak jsou mezi vysokoškolačky zastoupeni členové odborů. 13,5 % mužů a 20,9 % žen uvedlo, že participuje v odborech. Tento fakt se jistě dá odůvodnit strukturou ženské zaměstnanosti. Ženy pracují častěji ve veřejných institucích a státních podnicích, kde jsou odborové organizace více zastoupeny a mají větší vliv než v soukromých firmách, kde častěji pracují muži. 67 % žen odborářek pracuje ve veřejné instituci, 11,7 % ve státním podniku a 8,6 % ve státní správě. Oproti tomu v soukromých podnicích se zahraničním vlastníkem pracuje z celkového počtu odborářů pouze 2 % žen a 5 % mužů. Při zkoumání vlivu věku na členství v odborech se určitým způsobem potvrzuje současný trend, a to že mladí lidé většinou do odborů nevstupují a že členství v odborech se zvyšuje se stoupajícím věkem.

Tabulka 4. Členství v odborech podle věku (v procentech, muži N = 130, ženy N = 197)

	muži	ženy
do 29 let	2,8	6,8
30-44 let	12,6	21,2
45-59 let	17,4	29,1

Nejvyšší zastoupení vidíme ve skupině 45-59 let. Dá se předpokládat, že tito lidé vstoupili do odborů na počátku své profesní kariéry a setrvávají tam až dodnes, kdežto participace mladých v odborech je mizivá.

Dovolená

Přirozenou potřebou pracujícího člověka je odpočinek a dovolená. Proto byli ekonomicky aktivní respondenti dotázáni, zda si v loňském roce vybrali veškerou dovolenou, na kterou měli nárok. Učinilo tak pouze 52,2 % mužů a 66,6 % žen. Jinak řečeno, *polovina mužů a třetina žen si svoji dovolenou nevybrala*. Dovolená má být odpočinkem a rekreací. *Přesto 49,5 % mužů a 34 % žen uvádí, že i v době dovolené udržuje kontakt se zaměstnáním, občas tam zajde nebo zavolá*. Z hlediska věku si dovolenou v plném rozsahu vybírají nejvíce mladí lidé, což je pochopitelné s ohledem na vývoj životního i pracovního cyklu i na fakt, že jsou diskriminováni nižší výměrou nároku na dovolenou.

Volný čas

I když je průměrný počet odpracovaných hodin v tomto souboru poměrně vysoký, neznamená to, že by respondenti neměli žádný volný čas. Na otázku, zda si v průběhu pracovního týdne najdou volno pro sebe delší než 1 hodinu, uvedlo 88,3 % mužů a 87,3 % žen, že ho mají každý den nebo téměř každý den. Necelá dvě procenta jak mužů, tak žen přiznala, že nemá žádný volný čas. Objem volného času je překvapující vzhledem k tomu, že na otázku: „Jak jste spokojen se svým volným časem?“ odpovědělo

32 % mužů a 36,2 % žen, že není v tomto ohledu spokojeno. Mnoho lidí se také nedokáže od svého zaměstnání zcela oprostit. 60,4 % mužů a 63,4 % uvedlo, že po příchodu ze zaměstnání nedokážou úplně „vypnout“ a věnovat se rodině nebo jiným zájmům. Na druhou stranu 55,4 % mužů a 62,8 % žen je toho názoru, že pracovní i rodinné povinnosti zvládá bez větších problémů.

Životní úroveň

Životní úroveň do značné míry ovlivňuje životní styl, proto ji respondenti také měli subjektivně posoudit. Přestože se jedná o vysokoškolsky vzdělanou vrstvu české společnosti, 19,7 % mužů a 23,6 % žen označilo životní úroveň své rodiny jako spíše nebo velmi špatnou.

Závěr

Životní styl českých vysokoškoláků je ve velké míře orientován na práci. Co se týče práce a pracovní angažovanosti, muži jsou v této oblasti aktivnější. V průměru pracují více hodin, častěji mají vedle hlavního zaměstnání ještě další zdroje příjmu nebo zastávají pozice nadřízených. Vysvětlení, proč tomu tak je, mohou být různá. Jednak to může být způsobeno odlišnou strukturou zaměstnanosti žen a mužů, tedy faktem, že muži pracují spíše v takových typech organizací, kde se častěji vyskytuje post nadřízeného – zatímco ženy zastávají častěji profese, kde se vztahy nadřízený – podřízený nevyskytují tak často (např. školství). Nelze však ani vyloučit diskriminaci spojenou s rozhodováním, zda místo nadřízeného zaujme muž či žena, protože podíl mužů je oproti ženám opravdu významně vyšší.

Další oblastí, kde se vyskytly rozdíly mezi muži a ženami, je volný čas. Vysokoškoláci se společensky

angažují více než jejich ženské protějšky. Přestože třetina respondentů uvedla, že není spokojena se svým volným časem, vysoké procento z nich si volno pro sebe najde téměř každý den. Polovina mužů a třetina žen si nevybrala v loňském roce dovolenou v plném rozsahu, zhruba stejný počet jich udržuje kontakt se zaměstnáním i o dovolené. Jak muži, tak ženy přikládají volnému času poměrně velký význam, i když ve způsobu, jak ho tráví, jsou rozdíly. Muži mají větší tendenci věnovat se své práci a ve volném čase jsou aktivnější, vyhledávají častěji veřejné aktivity, za kterými spíše odcházejí z domova. Na nedostatek známostí a kontaktů si nestěžují, v oblasti navazování kontaktů a uznání okolí vládne spokojenost u obou pohlaví.

Muži a ženy mají poměrně homogenní názory ohledně subjektivní spokojenosti v oblasti práce, až na určité rozdíly, které se objevují u aspektů osobní angažovanosti. Nejvíce spokojeni jsou respondenti shodně v oblasti rodinného života, drobné difference se dají pozorovat pouze u partnerských vztahů. Velká část respondentů žije v manželství nebo s přítelem či přítelkyní. Mladí lidé s uzavíráním sňatků a zakládáním rodiny nespěchají, odsouvají toto rozhodnutí do pozdějšího věku.

Mezi základní rysy životního stylu mužů a žen s vysokoškolským vzděláním patří vysoká pracovní angažovanost a sociální kapitál, rychlé životní tempo, pravomoce a samostatnost. Na rodinu nahlíží vysokoškoláci stejně, rozdíly se objevují tam, kde se ženský a mužský svět konkurenčně střetává – v oblasti práce.

Martina Musilová

V případě zájmu o detailnější informace o tomto výzkumu či o jeho další výsledky se obraťte na níže uvedeného pracovníka Sociologického ústavu:

Bc. Martina Musilová

(tel. (02) 24 22 09 79; l. 351, 352, fax (02) 24 22 02 78, e-mail musilova@soc.cas.cz)